

Slobodan Vukićević
Filozofski fakultet Nikšić
Crna Gora

LUČA MIKROKOZMA
– LUČA FILOZOFSKA I SOCIOLOŠKA LUČA
(1984-2014)

THE RAY OF THE MICROCOSM – PHILOSOPHICAL RAY – LUČA AND SOCIOLOGICAL
RAY – SOCIOLOŠKA LUČA (1984-2014)

ABSTRACT The inspiring power of *The Ray of the Microcosm*, in the sense of development of philosophical and sociological scopes that encompass all social events from a broader historical perspective while at the same time linking a broader perspective with generic characteristics of man and his community and the concrete life and needs of people, is more important today than at the time of its publication. The changes in the modern society have led the man to a position which makes it difficult for him to understand the determination of his own place and personal destiny within the structural changes of society, especially in the sense of his inability to fathom the MEANING of those changes. This entails a necessary juncture of logos and history which in Njegosh's Ray of the Microcosm is achieved in a lucid and brilliant way. The modern existential anthropocentrism terminated the connection between logos and history and thus brought into question the very existence of the man. Therefore, the Ray of the Microcosm is needed more than ever because it takes us back to an essentialist anthropocentrism, to the essence of the human existence and a resistance to everything that „puts the man beneath the bastard“. This literary work is a true call to Philosophy and Sociology, it calls for their full ethic responsibility in helping the modern man discover the meaning of life in a modern society in the context of the Multiverse.

Key words: The Ray of the Microcosm, ethic of responsibility, logos, Multiverse.

APSTRAKT Inspirativnost *Luče mikrokozma* u pogledu razvijanja filozofskih i socioloških domašaja da se društveni događaji obuhvate iz šire istorijske perspektive, a da se pri tom, šira perspektiva dovede u vezu sa generičnošću čovjeka i njegove zajednice i konkretnim životom i potrebama ljudi danas je značajnija nego u vrijeme njenog objavljivanja. Promjene u savremenom društvu dovele su čovjeka u poziciju da teško može da shvati određenost sopstvenog položaja i lične sudbine u strukturnim promjenama u društvu, pogotovo ne da uoči njihov SMISAO. Neophodan je tu spoj logosa i istorije koji je u Njegoševoj Luči mikrokozma ostvaren na lucidan i genijalan način. Savremeni egzistencijalistički antropocentrizam je raskinuo vezu logosa i istorije i time doveo u pitanje samo postojanje čovjeka. Zbog toga je Luča mikrokozma danas potrebnija nego ikad, jer nas ona vraća esencijalističkom antropocentrizmu, vraća suštini čovjekovog postojanja, vraća otporu svemu onome što „čovjeka ispod skota stavlja“. Ona je istinski poziv filozofiji i sociologiji, poziv pune etike odgovornosti, da pomognu savremenom čovjeku u otkrivanju smisla postojanja u svaremenom društvu u kontekstu multiuniverzuma.

Ključne riječi: Luča mikrokozma, etika odgovornosti, logos, multiuniverzum.

I. Ime

Nepriročno je bilo da domovina slavnog Njegoševog djela *Luča mikrokozma*, nema časopis za filozofiju i sociologiju. Još bi bilo neprirodnije crnogorskom časopisu za filozofiju i sociologiju dati bilo koje drugo ime, osim *Luča*. Time sam se rukovodio kada sam kao glavni urednik *Spona* – nikšićkog časopisa za nauku, kulturu i društveni život, 1984. godine predložio Boru Vušoviću, direktoru Centra za informativnu djelatnost kao izdavaču *Spona*, da ubuduće *Spone* budu časopis za kulturu, a da se osnuje novi časopis za filozofiju, sociologiju i društveni život. Kao vrsni intelektualac i zaljubljenik u opštekulturni razvoj Nikšića i Crne Gore, Vušović je ideju prihvatio sa zadovoljstvom. Takođe, sve nadležne institucije Nikšića su prihvatile predlog o podjeli časopisa *Spone*, i o tome donijele odgovarajuće odluke. Kolegama, filozofima i sociolozima, na Nastavničkom fakultetu predložio sam da ime novog časopisa za filozofiju, sociologiju i društveni život bude *Luča*, što je jednoglasno prihvaćeno. Tako nastade *Luča*, prvi časopis za filozofiju i sociologiju u Crnoj Gori kao nikšićki časopis. Vrlo brzo je prihvaćen i od republičkih institucija i dobio tretman republičkog časopisa.

Ako je filozofija ljubav prema mudrosti, onda je Njegoševa *Luča mikrokozma* genijalna oda mudrosti. Zato Isidora Sekulić konstatuje „Rade nije *bio mislilac* nego je *bio mudrac*, spreman da primi veliki dar mudrosti“. *Luča mikrokozma* nudi sve filozofske pretpostavke otkrivanja smisla postojanja čovjeka u prirodi i multiuniverzumu, a sociologiji da sa stanovišta svoje gnozeološke strukture – od filozofskih pretpostavki, teorijskih i empirijskih saznanja objašnjava društvo i društveno biće čovjeka u njihovom sadejstvu u proizvodnji načina društvenog života na svim nivoima, do svakodnevnog života.

II. Njegošev pogled na svijet

1. Pitanje bića – princip (logosnost) životne organizovanosti

U razmatranju Njegoševog pogleda na svijet Vuko Pavićević, s pravom, prvo postavlja pitanje bića. „Ako pod svetom podrazumevamo prirodu ili pak kad pojam sveta iskazujemo kroz još opštiji ontološki pojam bića, onda se mora navesti da Njegoš u svom poimanju sveta religiozno-idealistički transcendirava svet i biće, pa prihvata ideju „presvetkog“ bića ili bića po sebi. Priroda ili biće ne postoje po Njegošu sami po sebi, već je njihovo postojanje izvedeno iz bića po sebi ili boga“ (Pavićević 1984: 9).

Mislim da Njegoš samo postojanje prirode i svega u prirodi podređuje ili zasniva na *principu životne organizovanosti*. *Princip* životne organizovanosti je *logosna transcendencija* samog života. Biće na svim nivoima mikro i makro kosmosa je posledica principa životne organizovanosti. Znači, i sam život je posledica principa životne organizovanosti. Apriorno-ontološka dinamika strukturnih komponenti pojedinih nivoa mikro i makro kosmosa, pod uticajem

gravitacionog polja principa životne organizovanosti formira se u biće kao logosu cjelinu. To posebno važi za mikro i makro nivo društvene atmosfere.

Iz posebnosti principa životne organizovanosti na pojedinim nivoima apstrakcije mikro i makro kosmosa uspostavlja se univerzalni princip postojanja univerzuma, pa i multiuniverzuma.

Princip životne organizovanosti povezuje sve u svijetu: čovjeka, ljudsku zajednicu, prirodu, kosmos i univerzum i svakoga postavlja tamo gdje treba da bude. Princip životne organizovanosti, tj. njegova logosnost, osnova je kultivisanja generičke suštine čovjeka i njegove zajednice, a ne neka sila van života, sila koja stvara život spolja. Na tom principu čovjek neprestano traži odgovore za svoja životna pitanja, ne samo u otkrivenom, nego i u neotkrivenom: u vlastitoj prirodi, prirodi i univerzumu – multiuniverzumu.

Njogoševa genijalnost je upravo u tome, što princip životne organizovanosti ne zatvara u konačni odgovor sa apsolutističkom pozicijom racionalnog, ili, racionalističkog. Kod Njogoša „opet umna sila toržestvuje“, ali samo na osnovu ontološko-gnoseološke generičnosti čovjeka i njegove zajednice u uslovima „besporetka“ istorije i univerzuma. Na tim osnovama i u tim uslovima, nema konačnog odgovora, već se neprestano „opet“, traži odgovor „obučen u čelovječestvo“. U tom kontekstu, Njogošev Bog je životni logos koji je materiju-prašinu, nasijao umnim sjemenom. Umno sjeme je u principu života, a ne odvojeno od života. Princip života, kao esencija i život, kao egzistencija u neumitnom spoju životne organizovanosti čine izvor pogleda na svijet. U ovom odnosu nema apsolutizacije ni esencije ni egzistencije, ni pojedinca ni zajednice.

2. Nema religiozno-idealističkog cirkulusa viciozusa

Nema cirkulus viciozusa (circulus vitiosus) koji život zatvara u domen esencije bez egzistencije. Logos i Istorija su u neprestanom sadejstvu.

Djeluju istovremeno i razvijaju se istovremeno, afirmišući generičku suštinu čovjeka i njegove zajednice. Čovjek neprestano saznaje, da do kraja ne poznaje, ni sebe samoga, ni kosmos, ni univerzum, da postoji nešto nepoznato iza horizonta. *Teorija svega*, jednačina koja će moći da opiše sve sile na djelu u vasioni, u čovjeku, sa svim faktorima uticaja, po Njogošu nema naročitog izgleda, jer je nemoguće istovremeno spojiti sve sile determinizma i indeterminizma, poretka i besporetka i precizno izračunati njihov spoj u datom momentu. Moguće je samo dati određenu vjerovatnoću toga spoja, kako to postavlja *teorija struna*.

Ne stoji Pavićevićeva konstatacija da „Njogoš u svom poimanju sveta religiozno-idealistički transcendiraju svet i biće pa prihvata ideju „presvetskog bića ili bića po sebi“. Religioznost Njogoševa nije teološka dogma, crkveno dogmatizovana ideja. Njogoš idejom transcendiraju svijet, ali samo na nivou životnog principa, tako da je ideja uvijek nerazdvojni momenat stvarnosti, tj. života. Ideja i stvarnost kod Njogoša su uvijek u kvalitativnom posredovanju. Isticanje autonomnosti ideje i stvarnosti Njogošu služi, samo za otkrivanje su-

štine njihove veze, sa ciljem cjelovitog ontološko-gnoseološkog obuhvata tumačenja razumijevanja i objašnjenja svijeta i položaja čovjeka u svijetu, a to znači formiranje određenog pogleda na svijet. „Njegoševa ideja božanskog bića je izraz misaone potrebe za shvatanjem samog sveta i da ta ideja ima kod njega metafizičku i ontološku funkciju i karakter“ (Pavićević 1984: 9). Šta znači da božansko biće ima metafizički i ontološki karakter? Znači, da je ono sadržaj i fizički i metafizički cjelokupnog bića prirode, čovjeka, makro i mikro kosmosa. Samim tim božansko biće ne može imati apsolutnu poziciju u ukupnom biću niti u njegovim djelovima: čovjeku, prirodi, makro i mikro kosmosu.

Zato Njegoševa religioznost je specifična, nedogmatska religioznost, religioznost u kojoj religijsko nema apsolutnu poziciju u odnosu na prirodu, čovjeka i kosmos! Njegoševa religioznost nema racionalistički pristup koji „tajnu“ nameće razumu, ostavljajući je van razuma, nedokučivu razumu. Njegoševa religioznost nije pogled na svijet koji apsolutizuje tajnu i na taj način racionalistički apsolutizam „izbacuje kroz vrata“, a uvodi ga „kroz prozor“. Upravo u Šćepanu Malom je to Njegoš jasno formulisao kod Teodosja Mrkovića. Po tome je: „Snažni Njegošev duh bio osoben i stvaralački i u okviru samog osnovnog religioznog pogleda na svet, pa nije nastojao da svoje poglede uskladi sa zvaničnim crkvenim učenjem. Tako dok po crkvenom učenju bog stvara svet ex nihilo, ot ne sušćih, iz ničega, u Njegoševom delu Luča mikrokozma pramaterija (haosne mase, „crna prašina“) prikazuje se kao već data, kao savećna sa bogom. Bog samo sređuje, oblikuje, osvetljava ove mase i stvara poredak, kosmos. Njegošev bog je oblikovać, demijurg, a ne tvorac u apsolutnom smislu“ (Pavićević 1984: 9). Njegošev Bog je utkan u proces negacije negacije čovjekovog bivstvovanja. U tom procesu i Bog i čovjek imaju pozitivno određenje. Nićija negacija nije redukovana na proizvodnju „apstraktnog ništa“. Proizvodnja pozitivnih sadržaja, zadatak je i Boga i čovjeka.

3. *Besporedak i poredak*

Pravo tumaćenje Njegoša: *Besporedak* istorije neprestano se konstituie u *poredak*, bazirajući se na neprestani spoj esencije (umno sjeme) i egzistencije, Logosa i Istorije. Znaći, u svijetu nesporno vlada princip haosa i princip poretka, ali svijet postoji na principu spajanja i uzajamnog djelovanja ova dva principa.

Ovaj *treći princip – princip životne organizovanosti*, daje smisao i prvom i drugom, i poretku i besporetku i predstavlja gravitaciono polje privlačnosti besporetka i poretka. Bez ideje spoja principa reda i principa haosa svijet ostaje bez smisla i kao mikro i kao makro kosmos. Mislim da je Njegoševa genijalnost upravo u pronalaženju ovog trećeg principa – *principa životne organizovanosti!* Zbog toga kod Njegoša nema pobjede ni dobra ni zla. Centralno ontološko ignoseološko pitanje je usmjereno na njihov odnos i karakter njihovog spajanja i saznanja tog karaktera. A to znaći da se u Njegoševom pogledu na svijet ničemu i nikome ne pridaje *apsolutni znaćaj, pozicija apsoluta*.

Apsolutni značaj imaju samo pretpostavke razvitka: „De je zrno klici zametnulo, onde neka i plodom počine, je li, instinkt al' duhovni vođa, onde ljudsko zapire poznanje“ (*Gorski vijenac* 40). Konačni odgovor za taj razvitak nema niko, jer tu „ljudsko zapire poznanje“.

Ovdje je sadržana najispravnija ocjena i izraz suštine Njegoševog pogleda na svijet.

Nakon ove ocjene nema mjesta tvrdnji da je Njegošev pogled na svijet religiozan, idealistički ili apsolutistički, mitomanski, nacionalistički, tradicionalistički i sl. u odnosu na bilo šta u prirodi, ljudskoj prirodi, društvu-narodu, kosmosu-mikro i makro.

Njegoš intuitivno zapaža sve suštinske komponente stvarnosti tj., svijeta i spaja ih na genijalan način, odnosno otkriva opšte zakonitosti njihovog spajanja u neprekidnom životnom procesu. Sve ovo konkretizuje vladarski i pjesnički na životni proces Crnogoraca i Crne Gore. „Bogu kao formativnom principu, kao tvorcu i čuvaru opšteg poretka, suprotstavlja se Satana kao otpadnik od poretka i kao rušitelj jedinstva. Satana „govori“ čak i o nekom „slučaju“ kao svom „ocu“, koji ga je „navlaštito“, namjerno stvorio kako bi ograničio božju gordost, pa bi se onda moglo reći da se bogu kao tvoračkom principu svetskog poretka suprotstavlja slučajnost kao posebna sila“ (Pavićević 1984: 11).

Očigledno da Njegošev bog ima snagu formativnog principa, uobličavajućeg principa, principa na kojem se oblikuje svijet, ali je takođe očigledno da taj bog ne može biti van života, van stvarnog svijeta, da ne može imati apsolutističku poziciju u stvaranju svijeta, da ne može značiti formalizam koji bogu daje dogmatsku poziciju oblikovanja bez povratnog uticaja cjeline svijeta. A ta cjelina sadrži i Satanu, koja jeste proizvod slučaja, ali ipak namjerno stvorena da bi ograničila gordost Boga, tj. njegovu apsolutističku poziciju.

Nema svoj smisao samo Bog, već i Satana ima svoj smisao. Njegošev Bog nije moćan da sa sobom nosi uzrok i posledicu svog formativnog djelovanja, jer bi takvoj apsolutističkoj poziciji *ostao bez smisla*. Prema tome Njegošev Bog ne predstavlja sveukupnost odnosa i formi u kojima se pojavljuje svijet, čovjek, priroda, kosmos – makro i mikro.

Takođe, u ukupnom Njegoševom djelu i djelovanju Bog ne čini ukupnu čovjekovu apstraktnost ni apstraktnost njegove zajednice. Veoma konkretno, Njegoš to pokazuje po svom odnosu prema Crnoj Gori i izgradnji društvenog poretka u njoj. Naravno da Njegoš, sa snagom svog genijalnog duha, nije mogao zapasti u takav formalizam odvajanja forme i sadržine.

Njegoš je razumijevao jezik Boga, ali i jezik Satane, i u jednom i u drugom otkrivao suštinu i smisao svijeta, objašnjavao ih kauzalno i teleološki. Jezik Boga je nerazumljiv bez jezika Satane, a formiranje pogleda na svijet kao cjelinu, nemoguće je bez oba jezika. Princip životne organizovanosti na kojem Njegoš zasniva formiranje svog pogleda na svijet, a koji usmjerava njegovo djelo i djelovanje, bio bi nepotpun i nedjelatan bez jezika Boga i jezika Satane. Princip životne organizovanosti nosi sa sobom *i uzrok i posledicu* kao cjelinu svijeta bez čega nema pogleda na svijet. U tom smislu je tačna konstatacija:

„Bog u Luči mikrokozma 'kaže' da je dužan da stvara, uređuje, osvetljava, pa ispada da poslednja realnost nije ni bog ni slučaj, ni red ni nered, već njihov sukob“ (Pavićević 1984: 11).

To znači da i Bog i Satana nose u sebi i uzrok i posledicu i da njihov uzročno-posledični sukob determiniše svijet. U stvaranju svijeta, njegovom oblikovanju, susreću se *uzroci i posledice* Boga i Satane – dobra i zla.

Na osnovu ovog, možemo reći da je Njegoševa genijalnost sadržana u otkrivanju karaktera odnosa između svih elemenata stvarnosti-svijeta i dinamike rezultata tih odnosa, pri čemu Logos prisutan u Bogu i Satani ima usmjeraujuću snagu, ali ni u kom slučaju apsolutističku u odnosu na Istoriju. U tom procesu nije isključena ni uzročnost, ni slučajnost, pogotovo ne *smisaonost*. Razumijevanje ovog odnosa mora počivati na kauzalnosti i na smisaonosti.

Susretanje apriorno-ontoloških elemenata stvarnosti-svijeta (priroda, čovjek, makro i mikro kosmos) je nužnost, slučajnost kad i gdje će se oni sretati, a njihova fizika i metafizika determiniše njihovo smisaono značenje.

Povezanost ovih elemenata u Njegoševom pogledu na svijet, sveobuhvatno konstatuje Pavićević: „Njegoš je tu činjenicu magistralno ilustrovao (u Gorskom vijencu) na tako dobro odabranim osnovnim slučajevima stvarnosti (od fizičkog preko životnog do duševnog, dodajući nakon toga i „rat duhova s nebesima“) da se mora zaključiti da je sve u borbi, da je borba princip i zakon ili način opstajanja svega“ (Pavićević 1984: 11/12).

Njegoš je *nevjerovatno dosledan* u svom pogledu na svijet u kojem ništa i niko ne dobija apsolutističku poziciju. Borba jeste „princip i zakon ili način postojanja svega“, ali ni ona ne dobija apsolutističku poziciju, jer je Njegoš *podređuje principu životne organizovanosti* čime i borba dobija *podstrukturalnu poziciju* života kao cjeline.

Zato se ne može reći da „Zaboravljajući svoje osnovno religijsko gledište, Njegoš kaže da priroda 'oprema' svoja bića 'oružjem', tj. organima koji su oblikovani svrsishodno borbi za opstanak“ (Pavićević 1984: 12). Kod Njegoša se „religijsko gledište“ nigdje na javlja u dogmatskom religijskom obliku. Sve stiže „*prirodnu*“ *spособnost-valentnost* za svoje vlastito postojanje u životnoj stvarnosti-svijetu. Raznolikost svih tih sposobnosti, svrsishodnosti-umna sila, potreba, neprestano proizvode „besporedak“ koji u sebi sadrži uzrok i posledicu uspostavljanja „nekog poretka“. U tome je suština i genijalnost Njegoševog pogleda na svijet. Kao što se Njegošev pogled na svijet ne može redukovati na religijski pogled, tako se ne može redukovati ni na *moralistički pogled* u smislu apsolutizacije dobra u odnosu na zlo.

Sa ovih ontološko-gnoseoloških pozicija Njegoš formira svoj pogled na čovjeka i o čovjeku i odgovara na pitanja: šta je čovjek, a mora biti čovjek; u čemu je cjelina ljudskog bića; kako su „osnovne osobine i egzistencijalne koordinate ljudskog bića i bivstvovanja određene još u „preegzistenciji“, tj. u fazi „pre“ čovekovog dolaska na zemlju, što sadržajno znači da su nužne, konstitutivne“; šta čovjek znači u cjelini svijeta; šta čovjek treba da čini; o

karakteru otvorenosti čovjekove sudbine koja se po Njegošu razlikuje od biblijskog mita.

To jednostavno znači da u Njegoševom pogledu na svijet, ontologija ljudskog bića ima svoj prirodni put nastajanja, razvoja i bivstvovanja i da je neodvojiva od gnoseologije.

To je temeljno Njegoševo stanovište da čovjeka kao ljudsko generičko biće nije stvorila nikakav demijurg van njega, tj., van samog čovjeka. Stvaranje čovjeka kao generičkog ljudskog bića pratila je fizička i metafizička komponenta u sadejstvu svoje ontološke i gnoseološke konstitutivnosti.

U tom smislu imamo istovremenost nastajanja generičke suštine čovjeka kao ljudskog bića i generičnost njegove zajednice (zajednica prva svojina čovjekova).

U tom smislu pojam „preegzistencije“ u Njegoševom pogledu na svijet ima značenje apriorno-ontološke zakonitosti u prirodnom procesu nastajanja posebnih oblika u makro i mikro kosmosu.

Kada je u pitanju čovjek, to je nastajanje posebnog *mikro-kosmosa* koji svoju generičnost zasniva na prirodnom spoju njegovih *ontološko-gnoseoloških pretpostavki*.

U tom razvojnom procesu, ontološko-gnoseološke pretpostavke kao razvojne komponente, na određenim nivoima društvene apstraktnosti poprimaju *posebne valentnosti* i kao takve bitno determinišu način proizvodnje društvenog života – *pretvaraju slučajnost u uzročnost*.

Otkrivanje suštine ovog procesa jeste suština Njegoševog pogleda na svijet. Zbog toga Njegoševo djelo ima sve veću naučnu, društvenu i umjetničku vrijednost, vrijednost, koja nije podređena ni jednoj od ovih vrijednosti. Zato Njegoš i tvrdi da je sjedinjavanje duha i tijela podređeno „tajanstvenim zakonima“. Ne može konačan odgovor na ovo pitanje dati ni razum, ni intuicija, ni religija. Njegoš traga za odgovorom, ali ostavlja čovjeku da u svom ontološko-gnoseološkom razvoju neprestano traga za odgovorima nalazeći ih u susretu Logosa i Istorije na svim nivoima apstraktnosti od univerzalnog, društveno-sistemskog, konkretno društvenog do životne svakidašnjice.

Svaki objektivan istraživač Njegoševog djela i djelovanja će konstatovati kontinuitet i doslednost na ovom planu. Konstatovaće i očiglednu originalnost u odnosu na biblijski mit, što opet govori da se Njegošev pogled ne može označiti kao religijski, već originalan spoj Logosa i Istorije sa svim specifičnostima u istorijskom procesu stvaranja čovjeka i njegove zajednice.

Sigurno da ovdje Njegoš otkriva suštinu procesa koji nosi i uzrok i posledicu istovremeno, metafizičko i fizičko u razvoju čovjeka. „Dakle, ljudsko biće jeste i mora biti jedinstvo suprotnih snaga i stanja, snaga dobra i snaga zla ... kao da čovek ima misiju, poslanje da svojom mišlju rasvijetli kosmos. „Da svijetlo zaždi u bezdne čudesah“ (*Misao*), a „svi svjetovi bez očih su mračni“ (*Luča*)“ (Pavićević 1984: 13).

Pavićević dalje konstatuje: „Njegoš zadržava jedno u suštini racionalističko i humanističko uverenje o mogućnostima dobra u čovekovom životu i

kosmičko značenje čoveka ... To uverenje zasnovano je prvenstveno na doživljavanju i uviđanju veličine ljudskog uma i stvaralaštva (naročito pesničkog) ...“ (Pavićević 1984: 13).

Znači, Njegoš nema religijsko i objektivno idealističko stanovište kao što mnogi tvrde, a i Pavićević, ranije! Njegoš prikazuje neke osobnosti čovjeka u religijskoj formi, ali nigdje čovjeka ne čini „rabom božjim“, on je vjerovao u razvojnost i progres čovjeka, što znači da ga nije redukovao na tragično biće, kao što mnogi interpretiraju Njegošev pogled na svijet i mjesto čovjeka u njemu, čime ga pretvaraju u mitomansku priču o preegzistenciji kao prethodnici čovjeka na zemlji. „Njegoš ne izvodi bezuslovnost čovekovih vrednosti na teomičan način, to jest iz zapovesti božanskog apsoluta, već na *antropološko-autonoman način* (podvlačenje S.V.), to jest iz samog pojma čoveka kao čoveka, kao umnog bića, osobenog bića u svetu“ (Pavićević 1984: 15).

Daje se ovdje *čista suština* Njegoševog pogleda na svijet: nereligijski pogled, ontološko-gnoseološki pristup, specifikovan na antropološki nivo stvarnosti mikro i makro kosmosa. „Šta je čovjek, a mora biti čovjek“! Na to može davati odgovore samo prirodni ontološko-gnoseološki položaj, odnos i *razvoj čovjeka kao čovjeka ni datog, ni završenog, već zadanog!* (Njegošev pogled na svijet se može koristiti vrlo kreativno i u: a) *nauci i u b) stvarnosti ali u smislu praksisa, a ne pragmatičnosti. Svako pragmatičarsko redukovanje Njegoševog pogleda na svijet predstavlja njegovu ideologizaciju, i predstavlja totalni raskid sa suštinom Njegoševog pogleda na svijet*).

4. Vrijeme i prostor

Na ovim osnovama Njegoš dosledno postavlja pitanje odnosa vremena i prostora, pri čemu je prostor beskonačan, kao i vrijeme, a to znači nema ničeg apsolutnog. „Slično, antičkom dijalektičaru Heraklitu, intuitivno zapaža suprotnosti samih stvarnosnih snaga i stihija i njihovu uzajamnu uslovljenost i borbu“ (Pavićević 1984: 11).

Njegošev pogled na svijet ima svoju punu originalnost i autonomnost, ali istovremeno i punu inspirativnost za formiranje drugačijeg pogleda na svijet, upravo inspiriše na formiranje vlastitog pogleda na svijet. Njegošev pogled na svijet inspiriše na one vidove komunikacije koji znače slobodu, humanost i moralnost i u tom kontekstu veoma izoštren otpor pokoravanju, nepravdi, pravu jačega, nemoralu, nečovještvu i neljudskosti.

Njegošev pogled na svijet je *pravo i poziv*, na postojanje svakog pogleda na svet, osim onog koji zagovara nasilje i nametanje silom. Iz tog prava, ili na tom pravu treba zasnivati cjelovito i opšte objašnjenje svijeta, istorije i čovjeka. Njegošev pogled na svijet nije jedini, već specifičan spoj najzačajnijih komponenti ontološko-gnoseološkog pristupa razumijevanju svijeta i mjesta čovjeka u njemu. U njemu nema apsolutizacije vladajućih mitova – pa ni Kosovskog mita, religija – pa ni pravoslavne, umjetničkog – umjetnosti radi umjetnosti, uvijek je prisutan život, filozofija, ideologija – pa ni nacionalne, crnogorske, srpske, jugoslovenske, slovenske, nauke – gole egzaktnosti i uzročnosti. Njegoševa

genijalnost u specifičnom načinu njihovog spajanja, razumijevanja, tumačenja i osmišljavanja. Njegošev pogled na svijet je jedinstvo racionalnog i iracionalnog. Njegoševa genijalnost u njihovom spoju. Njegošev spoj im daje smislenost i trajnu vrijednost. Njegošev pogled na svijet je zbog toga danas vredniji, potrebniji, upotrebljiviji, nego kad je nastao. Njegošev pogled na svijet nije vanvremenski, ali praćenjem logike spoja Logosa i Istorije, vrijeme u njemu prevazilazi svaku statičnost vremena i dobija karakter trajne dinamičnosti vremena, tj. specifičnu *vremenitost vremena* – neprestani spoj ili saigru prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Time Njegošev pogled na svijet ima karakter *pozitivne utopije*, čije utopijsko sadrži realne pretpostavke za prelaz u istorijsko, a ne karakter utopizma.

5. Etika odgovornosti

U Njegoševom pogledu na svijet sadržana je dosledna *etika odgovornosti* za posledice sa uputom da se suština svijeta nalazi u otkrivanju specifičnog oblikovanja spoja Logosa i Istorije na različitim nivoima apstrakcije načina proizvodnje društvenog života.

Njegoš poziva na žrtvovanje za esencijalne vrednosti radi kojih treba žrtvovati fizički život pojedinca i grupa jer bez posjedovanja tih vrijednosti život pojedinca i naroda nije ljudski život, već obično vegetiranje koje imaju i druga živa bića. To je snaga pred kojom „Sve su sile mrtve i ništave, za onoga koji pravo misli, te čas' ljubi više nego glavu“, to je genijalni izraz samih narodnih etičkih opredeljenja. Značajno je istaći da kod Njegoša umna sila figurira kao ontološki pojam, a to znači ne samo racionalni pojam i koja ne dopušta da je „zlo pobjedi“ u stvari predstavlja misaonu projekciju *ljudskog smislenog*, a ne samo racionalnog, djelovanja i razlikovanja dobra i zla.

Etika je iznad svega, a ona nikad ne može imati kategorijalnu cjelovitost sa stanovišta isključivo racionalnih vrijednosti, ili racionalizacije vrijednosti. Prava misao je onoga „ko čas ljubi više nego glavu“, a ta misao – „umna sila“, nije racionalizujuća, već prije svega i iznad svega, pa i iznad glave, etička misao! Djelotvornost i neprolazna aktuelnost Njegoševog pogleda na svijet izvire upravo iz cjeline etičkog stava, a ne nikako iz puke racionalizacije života – reduciranja njegove ontološke sadržajnosti i gnoseološke osviještenosti, reduciranja prirodnosti spoja Logosa i Istorije, u kojem ni jedno ni drugo nemaju apsolutističku poziciju.

Ovaj uput, Njegoš primjenjuje u svom djelu i djelovanju. Na tom spoju, Njegoš neprestano traga za odgovorima, a ne daje konačne odgovore za bilo koje pitanje svijeta i čovjeka. Kao takav, Njegošev pogled na svijet se može koristiti vrlo kreativno u sferi duhovnosti i praktičnosti, ali u smislu *praksisa*, a ne pragmatičnosti. Svako pragmatičarsko redukovanje Njegoševog pogleda na svijet predstavlja njegovu ideologizaciju, i predstavlja totalni raskid sa suštinom Njegoševog pogleda na svijet.

Formiranje i razvoj pogleda na svijet uslovljeni su cjelinom čovjekovog saznanja i djelatnosti, kultivisanja odnosa sa prirodom, sa prirodom društvenih

odnosa, te cjelinom ontološko-gnoseoloških pretpostavki bivstvovanja čovjeka i njegove zajednice. Kod Njegoša sve ima genijalni spoj, tako da odgovor na pitanje: kako je formiran i kako se razvijao Njegošev pogled na svijet stoji pred nama za sva vremena, „da l' je instinkt ili duhovni vođa, ode ljudsko zapire poznanje“.

U različitim epohama treba pronalaziti različite odgovore – to su mogućnosti koje daje Njegošev pogled na svijet. To je njegova suština i neprolazna vrijednost, koja nikad ne može zadobiti mitomanski karakter, kao što neki tumači Njegoševom djelu hoće da daju. A to je čista suprotnost Njegoševom pogledu na svijet. Sve suštine svijeta i čovjeka su sadržane u Njegoševom pogledu na svijet, ali na njegoševski način. I u drugim pogledima na svijet prisutne su ove suštine, ali mnogo drugačije.

Progres je zasnovan na pozitivnoj utopiji čime se prevladavaju ograničenosti: racionalizma, skepticizma, subjektivizma, pesimizma, iracionalizma, birokratizma, dogmatizma i drugih ograničenosti i jednostranosti u posmatranju kosmološko-antropološke cjeline svijeta. Eshatologija Njegoševa nije religijska eshatologija.

U Njegoševoj eshatologiji „opet um na kraju toržestvuje“, ali ne u vidu apsoluta – boga, već u vidu kvintesencije čovjekove ontološko-gnoseološke generičnosti i njene neprestane dinamike.

III. Luča mikrokozma – neiscrpna inspiracija filozofije i sociologije

Inspirativnost *Luče mikrokozma* u pogledu razvijanja filozofskih i socioloških domašaja da se društveni događaji shvate iz šire istorijske perspektive, a da se pri tom, šira perspektiva dovede u vezu sa generičnošću čovjeka i njegove zajednice i konkretnim životom i potrebama ljudi danas je značajnija nego u vrijeme njenog objavljivanja. Promjene u savremenom društvu dovele su čovjeka u poziciju da teško može da shvati određenost sopstvenog položaja i lične sudbine u strukturnim promjenama u društvu, pogotovo ne da uoči njihov SMISAO. Neophodan je tu spoj logosa i istorije koji je u Njegoševoj *Luči mikrokozma* ostvaren na lucidan i genijalan način. Savremeni egzistencijalistički antropocentrizam je raskinuo vezu logosa i istorije i time doveo u pitanje samo postojanje čovjeka. Egzistencijalistički antropocentrizam sa svojom svijješću, pogotovo ne sa svojom savješću, nema potrebe da razumije Njegoševe poruke: „Krv je ljudska rana naopaka, na nos vam je počela skakati prepuniste mješinu grijeha“, niti upozorenje „puče jaram svečevoj kobili“.

Zbog toga je Luča mikrokozma danas potrebna nego ikad, jer nas ona vraća esencijalističkom antropocentrizmu, vraća suštini čovjekovog postojanja, vraća otporu svemu onome što „čovjeka niže skota stavlja“. Ona je istinski poziv filozofiji i sociologiji, poziv pune etike odgovornosti, da pomognu savremenom čovjeku u otkrivanju smisla postojanja u savremenom društvu u kontekstu multiuniverzuma.

L i t e r a t u r a

- Borhes, J. L. (1990), *Usmeni Borhes*, Beograd: Rad.
- Cermanović-Kuzmanović, A., Srejskić, D. (1992), *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Beograd: Savremena administracija.
- Fabijan, J. (2001), *Vrijeme i Drugi*, Nikšić: Jasen.
- Flašar, M. (1997), *Njegoš i antika*, Podgorica: CANU.
- Gidens, E. (1998), *Posledice modernosti*, Beograd: Filip Višnjić.
- Hollitscher, W. (1985), *Natur und Mensch im Weltbild der Wissenschaft*, Berlin: Akademie-Verlag.
- Jaspers, K. (1919), *Psychologie der Weltanschauung*, Berlin: Julius Springer.
- Borhes, J. L. (1990), *Usmeni Borhes*, Beograd: Rad.
- Konstatinović, R. (2010), *Filozofija palanke*, Beograd: Otkrovenje.
- Kraft, V. (1950), *Einführung in die Philosophie : Philosophie, Weltanschauung, Wissenschaft*, Wien: Springer Verlag.
- Krleža, M. (1938), *Na rubu pameti*, Zagreb.
- Leković, D. (1984), *Pojam pogleda na svijet*, Titograd: CANU.
- Mitropolit Amfilohije (Radović) (2002), *Učešće sveterodne loze Petrovića u životu crkve i naroda, bogoslovlje epohe Petrovića*, Podgorica: CANU.
- Njegoš, Petar II Petrović (1995), *Gorski vijenac, Luča mikrokozma, Lažni car Šćepan Mali*, Podgorica: CID.
- Pavićević, V. (1984), *O Njegoševom pogledu na svijet i povodom njega*, Titograd: CANU.
- Scheler, M. (1963), *Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre*, ed. Maria Scheler, Bern/Munich: Francke Verlag.
- Veber, M. (1976), *Privreda i društvo*, Beograd: Prosveta.
- Vukićević, S. (2005), *Sociologija – filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd-Nikšić: PLATO, Filozofski fakultet.
- Vukićević, S. (2010), Workplace and professional ethics of engineers, Niš: The International Conference Mechanical Engineering in XXI Century, Faculty of Mechanical Engineering University of Niš.
- Vukićević, S. (2011), Država između pojedinca i društva, *Novi plamen*, god. V, broj 15.
- Vukićević, S. (2011), Классовый характер глобализма. Москва: Социологический факультет, Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова (научни скуп „Сорикинскя чтения“).
- Vukićević, S. (2012), Antropocentrizam: egzistencija protiv esencije, *Sociologija*, vol. 24, br. 1: 21-36.
- Vukićević, S. (2012), Elita i klasa – Dilasova teorija i praksa, u: *Promene u društvenoj strukturi i pokretljivosti*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Vukićević, S. (2012), *Globalization, human nature and the nature of society* (An ispring reflectiveness of sociological analiysis of professor Dobrenjkov). Nju Delhi (the international institute of sociology, the 40th iis world congress)
- Vukićević, S. (2012), Глобализация природа человека и природа человеческого сообщества (инспирирующее отражение социологического анализа В. И. Добренькова), Вестник Московского ун-та. Сер. 18, Социология и политология, № 1.
- Vukićević, S. (2013), Anthropocentrism: existence against essence, *Global Juornal of Human Social Science (USA)(GJHSS)*, Cambridge.

- Vukićević, S. (2013), Njegošev antropocentrizam kao idealni tip ljudskosti, Cetinje: Arhivski zapisi broj 1.
- Vukićević, S. (2013), Sociological, theoretical and methodological approach to studying identity (Cvejić, Lazić, Dobrenjkov). IIS Word Congress, Uppsala, Sweden.
- Vukićević, S. (2013), Sociološki teorijsko-metodološki pristup izučavanju identiteta (Cvejić, Lazić, Dobrenjkov). Podgorica: CANU (u štampi).
- Vukićević, S. (2013), Теоретические-методологические вклады в изучение общественого структурирования (Цвејич-Лазич-Добренјков), Москва: Социологический факультет МГУ и. Ломоносов.
- Vukićević, S. (2014), Феномен самосазнания и интеграционные процессы обществ на Балканах. Комуникология том 4, № 2.
- Vuletić, V. (2014), Promena u tome kako mi vidimo svet, *Politika*, kulturni dodatak, subota 22 mart.
- Wencel, A. (1929), „Das naturwissenschaftliche Weltbild der Gegenwart“, Leipzig
- Wolff, H. M. (1963), Die Weltanschauung der deutschen Aufklärung in geschichtlicher Entwicklung, hrsg. von K. S. Guthke, *Weltanschauung der Frühromantik*, herausgegeben von P. Klucholm (1966)